

Vzroki, razlogi in okoliščine družinskega nasilja: viktimološki pogledi

Zoran Kanduč*

Družinsko nasilje (zlasti nasilje med odraslima intimnima partnerjema) je brez dvoma kompleksen in večplasten pojav, ki se nujno izmika objektivni, enoznačni in vseobsegajoči (znanstveni) opredelitvi. Zato nikakor ne preseneča, da ne v strokovnih krogih ne med tako imenovanimi laiki ne najdemo soglasja o tem, kaj naj bi pravzaprav vključeval ta sicer često rabljeni pojem. Vsekakor pa drži, da je nasilje v družini tema, ob kateri je težko ostati čustveno neprizadet (in ideološko nepristranski). Poleg tega se v zvezi s to problematiko pojavlja še kopica najrazličnejših mitov, npr. o obsegu in razširjenosti tovrstnega nasilja, psihološki naravi posameznih storilcev, osebnostnih potezah žrtve, vzročni vlogi alkohola, nezdržljivosti ljubezni in nasilja... Takšne – praviloma hudo enostranske in skrajno popreproščene predstave – delujejo blagodejno na javno mnenje, saj krepijo prepričanje, da je družinsko nasilje zlo, ki prizadeva zgolj najbolj problematične (še z vrsto drugih socialnih in individualnih problemov obtežene) družine in patološke (oziroma tako ali drugače abnormalne) posameznike. Normalne (vsaj v statističnem pomenu) družinske enote se namreč s tem rešijo kritične in podrobnejše ocene.

Ključne besede: družinsko nasilje, nasilje med intimnimi partnerji, opredelitev, teorije o nasilju v družini, žrtve

UDK: 316.356.2 : 316.647.3/4

Družinsko nasilje: nemožnost enoznačne in vseobsegajoče opredelitve

Družinsko nasilje je pojav, ki ga ni mogoče enoznačno zajeti z eno samo vseobsegajočo opredelitvijo. Nasilje v družinskih okoliščinah je v praksi zelo raznovrstno, in sicer v količinskem in kakovostnem pomenu. Načeloma je vsekakor mogoče razvrstiti posamezne oblike nasilja v razne podrazrede. Tako bi lahko – zares v grobem (in precej površno) – razlikovali med simboličnim, ekonomskim, spolnim, moralnim, čustvenim (ali psihičnim) in fizičnim nasiljem. Nekateri pisci uporabljajo namesto oznake »nasilje« (ki se pogosto nanaša zgolj na telesno nasilje) besedo »zlorabljenje« (ali sintagmo »slabo ravnanje«). Vendar pa to v bistvu ne rešuje problema jasne in razločne definicije (terminološko in konceptualno zmedo na tem področju lahko celo poveča). Upoštevati je pač treba, da se v družinskih razmerjih praviloma ne pojavlja samo ena »zvrst« (ali »podzvrst«) nasilnega vedenja. Nasprotno. Fizično nasilje je lahko na primer preludij (»predigra«) k spolnemu nasilju (recimo k posilstvu). Zelo pogosto se fizično nasilje navezuje na simbolično in/ali čustveno nasilje. Preden mož udari (ali pretepe) ženo, jo pogosto zmerja, vpije (oziroma se dere) nanjo, jo žali, ponižuje, zaničuje ali preklinja (na ta način si lahko ustvari simbolno-imaginarni kontekst, v katerem je ženska videti kot manjvredno bitje, ki si več kot zasluži fizično »sankcijo«). Izbruhu nasilja pogosto predhodi nekakšno psihološko vojskovanje, v katerem sodelujeta – v nenehnih bitkah za prevlado – oba, moški in ženska (prim. Greer, s. 318-323).

Celo ožje kategorije nasilja – na primer telesno, spolno ali psihološko – obsegajo zelo raznovrstne pojavne oblike. Vzemimo za zgled telesno nasilje. To lahko obsega blažje in hujše oblike nasilja: porivanje ali odiranje, onemogočanje gibanja (na primer z zadrževanjem telesa), udarce z roko (pestjo, dlano ali komolcem) ali nogo (in sicer v različne dele telesa druge osebe), metanje predmetov v drugo osebo, napade z orožjem in tako naprej (prim. Pečar, s. 917-919). Nasilna dejanja so lahko (s strani storilca) bolj ali manj nadzorovana. Za žrtev so lahko bolj ali manj boleča. Za sabo lahko puščajo bolj ali manj trajne posledice (oziroma poškodbe). Skrajna oblika nasilnega dejanja ima za posledico smrt druge osebe. V okviru fizičnega nasilja se včasih omenja tudi uničevanje ali poškodovanje materialnih reči.

Psihološko nasilje je najbrž neprimerno pogostejše kakor fizično nasilje (slednje praviloma ni nekaj stalnega, ampak je večinoma omejeno na ponavljajoče se epizode). Oblik psihološkega nasilja je toliko, da jih ni mogoče izčrpno popisati.¹ Možnosti za izvajanje psihološkega nasilja so praktično neomejene (prepuščene so domišljiji vsakega posameznika). V tem sklopu je zelo razširjeno poniževanje in omalovaže-

¹ Psihološko (ali emocionalno) nasilje je najbolj prikrito (in zahrbtno), najmanj raziskano in morda najbolj škodljivo (vsaj v daljšem časovnem obdobju). V bistvu ga je tudi najtežje opredeliti (če kajpada odmislimo najbolj v oči bijoče primere poniževanja, omalovaževanja, žaljenja, zaničevanja, označevanja s slabšalnimi izrazi, zlonemega kritiziranja in drugih skrajnih oblik verbalne agresije, usmerjene na posameznikovo samopodobo in samospoštovanje). Slehera opredelitev psihičnega (ali čustvenega) nasilja namreč nujno predpostavlja določen »normativni« ideal intimnega razmerja. Prim. zanimivo analizo v Greer, s. 318-328.

*Zoran Kanduč, univ. dipl. pravnik, doktor pravnih znanosti, Inštitut za kriminologijo pri PF v Ljubljani, Poljanski nasip 2

vanje. Na primer: žaljive pripombe na račun estetskega videza, spolne neprivačnosti, načina oblačenja, okusa (splošnega ali »specialnega«), inteligence, ekonomske neuspešnosti, vsakdanjih navad (in še zlasti razvad), značajskih potez, zanemarjanja dolžnosti, ki izhajajo iz konvencionalnih družinskih in zakonskih vlog, moralnih načel in tako dalje (brez konca in kraja). Še zlasti priljubljeno je izvajanje tovrstnega psihološkega nasilja pred občinstvom (npr. pred drugimi družinskimi člani - zlasti pred otroki -, sorodniki, znanci in prijatelji). Psihološko nasilje je lahko zelo pretanjeno ali pa skrajno primitivno (in grobo). Zelo pogosto je omejeno na besedne prepire, katerih edini namen je kljubovanje drugemu in boj za prevlado.² V psihološko vojskovanje so često vključeni (kot neke vrste »talci«) tudi otroci, na primer na ta način, da jim eden od staršev dopoveduje, kako pokvarjena oseba je drugi roditelj (s čimer otroka posredno ali neposredno hujska proti njemu).

Spolno nasilje ne vključuje samo posilstev (v ožjem smislu) ali dejanj, ki jih veljavno kazensko pravo vključuje v pojem »spolno nasilje«. Spolno nasilje je v družinskih praksah običajno bolj kompleksno. Vključuje lahko namerno (voljno) zavračanje spolnega občevanja (npr. iz kljubovanja ali kot neke vrste »kaznovanje« drugega partnerja). Obsega tudi spolno občevanje, ki ga ne motivira želja po spolnosti s partnerjem, ampak bolj občutek dolžnosti (»ker on plačuje račune«), bojazen, da bi drugi iskal spolno potešitev drugod (namreč pri drugih spolnih »objektih«), strah, da bi se drugi zaradi zavrnitve spolnega občevanja čutil prizadetega (ali da bi mislil, da je z njim/njo - ali razmerjem - kaj narobe) in tako naprej.

Številni pisci opozarjajo, da se pogledi moških in žensk na nasilje (oziroma njihova pojmovanja o tem, kaj sploh je »nasilje«, in v katerih primerih je nasilje - uporaba sile - upravičeno) zelo razlikujejo (prim. Hanmer, s. 8-10; Hearn, s. 27-29). Moški razumejo v splošnem nasilje precej ožje kakor ženske (v ženskih očeh je nasilje videti bolj raznoliko, saj obsega raznovrstne emocionalne, seksualne, ekonomske in fizične prvine, vključno z bolj ali manj jasno izraženimi grožnjami; v tej zvezi pa je zelo pomemben tudi občutek, da same niso zmožne nadzorovati vedenja moškega in potek njune nadaljnje interakcije: bolj ko je srečanje med njima negotovo, bolj je strah zbujajoče). »Paradigma« moškega dožemanja nasilja je telesno nasilje, a še to v zelo skrčeni obliki, ki vključuje predvsem nasilna dejanja z vidnejšimi in trajnejšimi posledicami (znamenji). Takšne (moške) opredelitve nasilja so prav gotovo že same po sebi del problematike družinskega nasilja. Ob tem pa se je vendarle treba zavedati, da nasilje (v bistvu kakršnokoli) ni nekaj objektivnega in že samo po sebi umevnega (prim. McCall in Shields, s. 98-99).

² Kot posebno - in nikakor ne redko - obliko psihološkega vojskovanja bi lahko šteli tudi načrtno zavračanje (verbalne in neverbalne) komunikacije (*silence treatment*).

Sleherno poimenovanje določenih dejanj kot »nasilnih« je družbeni (ne pa naravni) proces. Tovrstno vrednotenje (in opisovanje) je vselej odvisno od gledišča (zornega kota), ki pa je po drugi strani nujno vpeto v različne »diskurzivne formacije« (Foucault). Zato nas ne bi smelo presenetiti, če je nasilje različno dojeta (in ovrednoteno) v optiki storilca, žrtve, priče, zunanjega opazovalca ali komentatorja (teoretika).

Zakaj žrtev vztraja v nasilnem razmerju?

V čem je »specifika« družinskega nasilja? V prvem približku je njegova posebnost v tem, da poteka med osebami, ki se (bolj ali manj dobro) poznajo in ki so si - ali pa so si bile - celo čustveno zelo blizu (oziroma se to od njih vsaj pričakuje). Še več, družinsko nasilje poteka v okolju, v katerem naj bi (že tako rekoč »po definiciji«) vladali ljubezen,³ razumevanje, predanost, spoštovanje in vzajemna pripadnost (nikakor pa ne nasilje). Obe razsežnosti družinskega nasilja sta pomembni za razumevanje tega pojava, predvsem pa ju je treba upoštevati, ko iščemo odgovore na vprašanje, zakaj žrtev nasilja (največkrat ženska) vztraja v nasilnem razmerju (oziroma: zakaj ne zapusti nasilneža).⁴ Razlogov za to je mnogo.⁵ Oglejmo si vsaj najbolj pogoste.

³ Marsikdo je še vedno prepričan, da se ljubezen (čustvena navezanost) in nasilje izključujeta. Napaka. Zelo pogosti so primeri, ko ima zlorabljeni otrok (še vedno ali navzlic nasilju) zelo rad osebo (starša), ki ga zlorablja (ali pretepa). Pogosti so tudi primeri, ko ženska ljubi moškega, ki je do nje (občasno) nasilen. Otroci, ki so priče nasilju med staršema, se lahko že zelo zgodaj prepričajo, da se ljubezen in nasilje ne izključujeta. V vrstniških (zlasti osnovnošolskih) skupinah deček pogosto izrazi svojo »ljubezen« (ali simpatije) do deklice s tem, da jo udari (tudi ona često razume udarec v tem smislu). Dvorjenja, osvajanja in zaljubljenosti v mladostnih časih nemalokrat vključujejo tudi nasilna dejanja (ki so neredko interpretirana kot dokaz/znamenje »prave ljubezni« ali »iskrene zaljubljenosti«). In tako naprej.

⁴ To je bržkone najpogostejše vprašanje, ki si ga opazovalci (iz neposrednega okolja) zastavljajo v zvezi z ženskami, ki živijo v nasilnem razmerju, še zlasti pa v primerih, ko je nasilje zares hudo (z resnimi posledicami) in (ali) pogosto. Nekatere feministične avtorice oporekajo samoumevnosti tovrstnega spraševanja, nekako v tem smislu: Zakaj bi morala biti ravno pretepena (ali drugače zlorabljana) ženska tista, ki naj - kot nekakšna pregnanka ali begunka - zapusti svoj dom, čeprav sama ni »kriva« (odgovorna) za moževe izbruhe nasilja? Vsekakor pa je res, da je podmena omenjenega vprašanja slej ko prej v tem, da bi izstop iz nasilnega razmerja pomenil učinkovit konec nasilja. To včasih drži, vselej pa ne. Znani so primeri (Browne, s. 110), ko je nasilnež še naprej vznemirjal žensko (ki ga je zapustila), jo trpinčil, nadlegoval, iskal in ji grozil. Prim. Hoff, s. 32-55.

⁵ V nadaljevanju se opiramo na: Vaughan-Evans in Wood, s. 149-152; Browne, s. 109-130; Gelles in Straus, s. 141-159; Dutton 1989, s. 165-172; Dutton 1988, s. 93-124; Hoff, s. 32-55; Kelly, s. 124-129; Stanko, s. 83-86; Giddens, s. 92-96; Hanmer, s. 11-15; Walker, s. 73-79; Pečar, s. 919-921; Thürmer-Rohr, s. 115-119; Greer, s. 246-275; Stets, s. 101-120; Morrison, s. 408-416; Ellis, s. 55-79.

(1) Ženska upa, da se bo moški (»njen mož«) spremenil, namreč »poboljšal«. Takšno upanje ni nujno - in ne vedno - brez racionalne podlage. Zlasti na začetku, ko se nasilje prvič pojavi, deluje nasilno dejanje pogosto kot precejšnje presenečenje (»šok«) za oba udeleženca (in za morebitne očividce). Izbruhu nasilja, ki mu običajno predhodi stopnjevanje napetosti (nekakšna psihološka - ali »specialna« - »vojna«), poleg tega često sledi obdobje miru ali povečanega izkazovanja ljubezni (ki bi ga lahko razumeli tudi kot dejanja »opravičevanja« s strani moškega). Ženska lahko zato domneva, da je bil nasilni dogodek zgolj sporadični - resda obžalovanja vreden - dogodek, ki ga kaže kar najhitreje pozabiti. Nasilnega izbruha ne povezuje z značajem moškega. Lahko ga poveže z določeno »stresno« zunanjo okoliščino (na primer z njegovimi težavami v službi), specifičnim (namreč zanj »neznačilnim«) psihičnim stanjem (na primer z alkoholizirano stanjo) ali s kakim svojim nepremišljenim dejanjem. Ženska lahko dejanje razume kot svojevrstno »lekcijo«, iz katere naj se ona sama nauči, na kaj je on »alergičen«: kaj ga še posebej razjezi, razdraži ali vsaj hudo moti (da potem v prihodnje ne bi več ponovila podobne »napake«). V določenih primerih pa lahko razume nasilje celo kot znak njegove ljubezni, še posebej, če je povezano z ljubosumnostjo (»upravičeno« ali neupravičeno).

(2) Ženska prevzame osrednjo odgovornost za nasilni izbruh moškega. Za nasilje ne krivi njega,⁶ marveč sebe. Pri tem lahko izhaja iz domneve, da je imel moški najbrž »dober« (namreč zadosti upravičen) razlog za nasilno dejanje. Če bi ona ravnala tako, kot se pričakuje od »dobre« (ljubeče, predane, zveste in pozorne) žene (ali matere), potem mož bržkone ne bi posegel po nasilju. Zato se mora predvsem sama poboljšati. V prihodnje mora bolj paziti, da ne bo prizadela, razjezila ali ponižala moža, ki je »v bistvu« dober človek (mož in oče), čeravno včasih »nekoliko« odsoten, togoten, razdražljiv, žalosten, nejevoljen, živčen ali surov. Tovrstna stanja so »najbrž« pogojena s težavami in naporji v službi, neugodnimi konstelacijami zvezd, pijačo, značajskimi

⁶ Razlogi za grajanje same sebe so lahko zelo različni. Na primer: ženska si lahko očita, da je izzvala možovo jezo. Očita si lahko, da se ni znala izogniti izbruhu nasilja, da je preveč strpna do možovega nasilja, da ga je sploh izbrala za življenjskega sopotnika (ali celo za očeta svojih otrok), da ga ne zmore zapustiti. In tako naprej. Ob tem pa je koristno razlikovati vsaj štiri različne situacije žrtvinega odnosa do možovega nasilja: (a) ženska povezuje možovo nasilje s svojim dejanjem, ki ga tudi sama obsoja (meni namreč, da ni »prav«, ker je ravnala na način, ki je izzval njenega moža in »povzročil« njegovo nasilno dejanje); (b) žena povezuje možovo nasilje s svojim dejanjem, ki pa ga sama ne obsoja (meni namreč, da je povsem upravičena do tovrstnega početja); (c) žena povezuje možovo nasilje s svojo značajsko posebnostjo (danostjo v smislu »takšna pač sem«), do katere ima tudi sama negativen odnos; (d) žena povezuje možovo nasilje s svojo značajsko posebnostjo, ki pa nje same ne moti (ali pa se ji zdi celo pozitivna).

muhami ali slabim vremenom. Je pač že tako, da v zakonu ne vladajo zgolj sreča, harmonija in idilična romantika. Pridejo dnevi (in daljša obdobja), ko gre vse (ali vsaj marsikaj) narobe. Tedaj mora ženska stisniti zobe, potrpeti in razumeti svojega življenjskega sopotnika, vedoč (ali vsaj upajoč), da »po dežju vselej zasije sonce«⁷ (in tedaj bo tudi on povsem drugačen, nekako takšen, kot je bil nekoč, v »dobrih starih časih«).

(3) Ženska se boji zapustiti nasilnega moškega. Strah ima lahko več (tudi vzajemno povezanih) razsežnosti. Na primer: ženska se boji, da ji moški »ne bo dal miru« tudi potem, ko bi ga zapustila (se pravi po ločitvi in odselitvi). Tovrsten strah se še stopnjuje, če je ženska prepričana, da ji po ločitvi nihče - ne prijatelji, sorodniki ali znanci ne formalne družbene strukture (na primer policija ali socialne službe) - ne bi mogel učinkovito pomagati in jo zavarovati pred morebitnimi »represalijami« zapuščenega moža. Ženska se lahko boji, da bi v primeru ločitve ostala sama, namreč povsem osamljena⁸ (brez moške družbe, brez osebe, ki bi ji lahko priskočila na pomoč v stiski, boleznih ali kaki podobni težavni situaciji).⁹ Tovrstne bojzani so lahko še hujše, če nima nobene pomembnejše izkušnje na ravni samostojnega življenja (zaradi česar lahko domneva, da sama ne bi bila kos življenjskim izzivom in problemom). Ženska se lahko boji, da bi jo okolje obsojalo, ker je zapustila moža (in to »samo« zaradi sporadičnih izbruhov nasilja).

⁷ Socializacija (v spolno vlogo) lahko doseže, da se čuti ženska še posebej odgovorna za uspeh zakonske zveze in družine (kakorkoli ga že razume, na primer v smislu permanentnosti te institucije). V takih primerih je lahko njeno samospoštovanje v precejšnji meri povezano s »stanjem stvari« v zakonu (družini). Nasilna dejanja moža lahko razume kot znamenje, da jo on močno potrebuje (slabše ko se obnaša, bolj jo rabi, da bi mu pomagala). Nekateri pisci govore v tej zvezi celo o karakterni obliki »socializiranega mazohizma« (namreč v smislu, da se je ženska naučila dajati prednost eksistenci drugega pred svojo lastno). Seveda pa je posebno vprašanje, kako pogosta so - vsaj v sodobnem kulturnem ozračju - tovrstna socializacijska sporočila. Jasno je namreč, da ženske (in tudi moški) v splošnem z začudenjem dojemajo primere, v katerih se žrtev nasilja ne umakne iz takšnega razmerja.

⁸ Tovrstne bojzani so pogojene tudi z zmanjšanim samospoštovanjem (in samozaupanjem), ki je ena izmed zelo pogostih psihičnih reperkusij dolgotrajnega nasilja.

⁹ Tovrstni strahovi niso povsem neutemeljeni. Znano je, da so nasilneži pogosto zelo ljubosumni in posesivni. Ženska se zato včasih zavestno odloči, da se bo osredotočila na dom (in na zadovoljevanje moževih potreb), da bi se s tem izognila morebitnim povodom za možovo nasilje. Vendar pa s tem poveča lastno izoliranost (namreč izključenost iz neformalnih medosebnih mrež, ki bi ji bile lahko v pomoč pri izstopu iz nasilnega razmerja) in posledično še ranljivost. Poleg tega pa se lahko z usmeritvijo zgolj na zadovoljevanje potreb moškega (ki je jamstvo njene varnosti) začnejo kopičiti njene frustracije (posledica nezadovoljevanja lastnih aspiracij) in bolj ali manj prikrita mržnja do moškega. Vse to pa po drugi strani stopnjuje konfliktnost in verjetnost nasilnih izbruhov.

Možno je, da ima nasilni mož v očeh (»relevantnih«) referenčnih skupin dobro reputacijo. Ljudje (na primer njegovi ali pa celo njeni sorodniki) menijo, da je »v bistvu« dober mož, ki »v mejah normale« skrbi za ženo in otroke (le včasih - ko se napije ali je besen - ga »malo polomi« in morda res »nekoliko pretirava«, vendar pa ne v tolikšni meri, da bi ga bila »zares dobra« žena upravičena zapustiti: ne nazadnje mora ona misliti tudi ali celo predvsem na otroke, ki bi se z ločitvijo - »ne krivi in ne dolžni« - znašli bodisi brez matere bodisi brez očeta). Ženska se lahko boji, da bi z ločitvijo zgubila ključne sestavine svoje »identitete« (samopodobe ali samospoštovanja), ki jo je vseskozi gradila v bistveni meri na vlogi žene in matere. Če bi zapustila nasilnega moža, ne bi bila več »žena« (poročena ženska, ki ima svojega moškega/moža), ogrožen pa bi bil tudi njen status »dobre matere« (mati je dobra, če drži družino skupaj in svojim otrokom zagotavlja, da žive skupaj z očetom, čeravno je slednji včasih »nekoliko surov in nasilen«).

(4) Ženska ne more zapustiti moža, ker nima kam iti.¹⁰ S svojo plačo si ne more privoščiti lastnega (ali najetega) stanovanja oziroma se ne more sama vzdrževati (preživljati). Opraviti imamo torej s primerom ekonomske odvisnosti ženske od moškega (moža). Tovrstni problemi se še zaostrijo, če ženska nima ustrezne izobrazbe (ali poklicne usposobljenosti), ki bi ji vsaj v prihodnosti omogočila ekonomsko neodvisnost (namreč razmeroma varno in predvidljivo samostojno življenje). Ženska, ki bi se v danem (kritičnem) obdobju sicer lahko sama preživljala, se morda boji, da v bližnji ali bolj oddaljeni prihodnosti ne bo več tako (na primer zaradi nenadne gospodarske krize, bolezni ali brezposelnosti). Možno je tudi, da bi se ženska - vsaj za silo - lahko preživljala sama, vendar pa bi se v primeru ločitve njen življenjski standard (in posledično morda še z njim povezan družbeni ugled) znižal, zaradi česar raje vztraja v sicer občasno nasilnem - vendar pa po drugi strani tudi bolj udobnem in varnem - razmerju. Ne nazadnje pa je treba vzeti v pretres še primere, ko bi se ženska lahko samostojno preživljala, vendar pa ne bi mogla obenem preživljati še svojih otrok. Zato se noče odločiti za pretiranje nasilnega razmerja.

(5) Žensko je lahko strah za usodo otrok. Ne v ekonomskem smislu (če bi jih lahko preživljala - resda bolj skromno - tudi sama), marveč bodisi v emocionalnem oziru (če so otroci navezani na očeta in bi zato trpeli - ali celo obsojali mater -

zaradi ločitve) ali pa v smislu njihove varnosti (če ženska domneva, da bi se možki/oče zaradi ločitve znašal ali maščeval nad otroki). Lahko je prepričana, da »otroci potrebujejo očeta« (kot neizogibno sestavino pri odraščanju), zaradi česar bi bila ona kriva,¹¹ če jim tega ne bi omogočila (ker bi jih z ločitvijo prikrajšala za očetovski lik).

(6) Ženska je lahko do te mere čustveno navezana (odvisna ali že kar »zasvojena«) na »svojega« moškega, da ga ne more zapustiti, čeprav je do nje (bolj ali manj pogosto) nasilen. Čeprav včasih zbere pogum in ga zapusti, pa vseeno ne zdrži sama (brez njega) in se po krajšem ali daljšem času vrne k njemu. Možni so tudi primeri, ko ženska zapusti nasilnega moškega, vendar pa si potem najde drugega, ki je do nje ravno tako nasilen, kakor je bil prvi (zapuščeni) možki. Še zlasti primeri, ko je zlorabljen (tepena) ženska čustveno še vedno močno navezana na nasilneža, so pogosto deležni precejšnjega čudenja. Namreč: Kako je mogoče ljubiti osebo, ki ravna s teboj grdo, surovo in poniževalno? Nekateri to nenavadno zvezo pojasnjujejo z domnevnim ženskim mazohizmom: ženska uživa v tem, da možki z njo slabo ravna. Takšna razlaga je bila deležna številnih - v glavnem povsem upravičenih - kritik. Predvsem je treba upoštevati, da pojav močne emocionalne navezanosti v okoliščinah, ki jih označujeta neenaka konstelacija moči in periodični izbruhi nasilja, ni specifičen samo za (nekatero) ženske. Nanj so opozorile številne raziskave¹² (eksperimenti in opazovanja), ki so preučavale vedenje ljudi in živali (v omenjenih razmerah). Močno čustveno navezanost na nasilneža v okoliščinah, v katerih je žrtev podrejena osebi, ki jo (občasno) zlorablja, so poimenovali »travmatska navezanost« (*traumatic bonding*). Opazili so jo pri ugrabljenih (v razmerju do ugrabiteljev), zapornikih v koncentracijskih taboriščih (v razmerju do nadzornikov), zlorabljenih otrocih (v razmerju do nasilnih staršev)... Kot rečeno sta za pojav »travmatske navezanosti« v splošnem potrebna dva pogoja: (a) razmerje med nasilnežem in žrtvijo označuje neravnovesje moči; (b) zlorabe so periodične, med njimi pa si sledijo obdobja normalnega in (v očeh podrejene osebe) sprejemljivega vedenja nadrejene osebe (opraviti imamo torej z izmenjavanjem neprijetnih/bolečih in prijetnih/ugodnih dražljajev, kar pri ljudeh in živalih v daljšem obdobju proizvede močno čustveno navezanost podrejene osebe na nadrejeno). Zanimivo je, da vpliva neravnovesje moči na dožemanje (ne)moči pri obeh subjektih v razmerju, se pravi pri podrejeni in nadrejeni osebi. Podrejeni se čuti še bolj (pravzaprav »pretirano«) nemočnega, njegovo samospoštovanje se še zniža, njegova samopodoba je še bolj okrnjena, vse to pa povečuje njegovo odvisnost od nadrejenega (in obenem potrebo po njem). Po drugi strani pa se nadrejeni čuti še bolj mogočnega (bolj kot bi se sicer zunaj razmerja z podrejeno osebo), nje-

¹⁰ V slovenskem okolju, ki ga odlikuje obče znana majhnost, ima ta trditev prav posebne implikacije. V tukajšnjih razmerah je prejkone izjemno, če se nekdo (zlasti v odraslem obdobju) preseli v drug kraj. To pomeni, da bo ženska - zlasti če živi v manjšem kraju (večina slovenskih krajev je takih) -, ki sicer zapusti nasilnega moškega, slednjega še vedno videvala (in srečevala), tako da se morebitnim poznejšim nasilnim dejanjem ne more povsem izogniti. Grožnja še vedno ostaja.

¹¹ Takšni pomisleki imajo večjo težo, če je možki nasilen le do ženske, ne pa tudi do (njenih ali njenih) otrok.

¹² Prim. Dutton 1988, s. 107-113; Ellis, s. 48-49.

govo samospoštovanje se zato poveča, samopodoba pa izboljša. Prav na tej ravni je tudi nadrejena oseba odvisna od podrejene osebe (oziroma od razmerja z njo). Ta odvisnost je najpogosteje prikrita. Pokaže pa se v primeru, ko se razmerje prekine (oziroma obstaja velika verjetnost, da se bo prekini- lo). Taki primeri so zelo pogosti v nasilnih razmerjih med moškimi in žensko. Če ženska zapusti nasilneža, jo slednji skuša na vse načine dobiti nazaj: s prošnjami, moledovanjem, darili, izkazovanjem ljubezni, obljubami, kesanjem in opravičili (lahko pa tudi z grožnjami in nasiljem). Tedaj se nazorno pokaže, v kolikšni meri je (bil) odvisen od nje (kako zelo sta njegovo samospoštovanje in samopodoba odvisna od nadaljevanja razmerja). Mnoge raziskave (prim. Walker, s. 78-79) so poleg tega pokazale, da je nasilje v družini pogosto ciklično: stopnjevanje napetosti izbruhne v nasilno epizodo, ki ji sledi obdobje miru, ljubezni in ubranosti (opraviti imamo torej z vzorcem izmeničnega nagrajevanja in kaznovanja, ki često proizvede »travmatsko navezanost« žrtve na nasilneža).

(7) Razveza zakonske zveze (in »izstop« iz družinske celice) je pomemben življenjski korak. Vsekakor imamo opraviti z dejanjem, ki je daljnosežno, dramatično in tvegano. Sprejeti takšno odločitev in jo nato še uresničiti ni preprosto. Takšno dejanje je težavno celo za ženske (in moške), ki sicer niso bile deležne nasilja s strani moškega. Še toliko težje pa je za ženske, ki so žrtve resnega in pogostega nasilja. Viktimizacija ima namreč za posledico psihična stanja, v katerih je precej težko sprejemati korenite življenjske odločitve (in jih nato še udejanjiti). Žrtev namreč zaradi nasilja pogosto občuti šok, zmedenost, strah, zgubo motivacije, krivdo, sram, jezo, žalost (oziroma depresijo), napetost, odtujenost (občutek, da se to ne dogaja njej) in druge podobne emocije. Čuti se nemočno (nezmožno nadzorovati dogajanje, ki jo prizadeva), ranljivo, utrujeno, osamljeno, nesposobno, neučinkovito, nevredno in negotovo. V takšnih subjektivnih okoliščinah¹³ je zmožnost za realistično oceno situacije (in zaznavo možnih alternativ), odločanje, dolgoročno načrtovanje in (samostojno) delovanje često zelo okrnjena.

(8) Nekateri avtorji pojasnjujejo vztrajanje ženske v nasilnem razmerju s teorijo o naučeni nemoči. Ta teorija (ki sicer izvira iz poskusov z živalmi¹⁴ pravi, da subjekt, ki se z izkuš-

njami nauči, da nima nikakršnega nadzora nad zanj neprijetnimi dražljaji iz okolja (oziroma ga slednji zadevajo ne glede na to, kaj stori ali opusti), zgubi motivacijo za dejavno spreminjanje zunanje situacije. Walkerjeva (1979) je to teorijo uporabila za razlago reakcij žensk na nasilje v družini. Po njenem mnenju ženska pričakuje nasilje kot »normalno« sestavino življenja, saj (oziroma če) se je naučila, da nanj ne more vplivati (karkoli je že poskušala ukreniti, da bi se nasilju izognila, se je izkazalo za jalovo početje). Nasilje je zanjo videti nepredvidljivo, neobvladljivo in nenadzorljivo. Zaradi »naučene nemoči« ženska ne zapusti moža, čeprav bi bilo to objektivno mogoče, saj postane sčasoma prepričana, da to preprosto ni mogoče. Takšna razlaga gotovo pojasnjuje nekatere primere zlorabljenih žensk, nikakor pa ne vseh. Številne raziskave so namreč pokazale, da ženske v nasilnih razmerjih ne ostajajo povsem pasivne in submisivne, ampak se na različne načine (z raznovrstnimi strategijami) bojujejo zoper lastno viktimizacijo.¹⁵

(9) Pri pojasnjevanju vztrajanja ženske v nasilnem razmerju je treba upoštevati tudi »ontogenetske« dejavnike. Kakšne so njene izkušnje iz otroštva? Je bila žrtev starševskega nasilja ali pa vsaj priča nasilja med njima? Nesporno je, da starši, ki se obnašajo nasilno do otrok (ali vpričo njih), posredujejo vedenjske modele (spolnih vlog), ki se jih otrok lahko nauči. Še več, v procesu učenja lahko sprejme stališče, da je nasilje sprejemljiv pripomoček za reševanje (med)osebnih problemov. Sprejme lahko tudi stališče, da je nasilje »normalna« (pričakovana) sestavina zakonskega/družinskega življenja. V skrajnem primeru lahko deklica, ki odrašča v nasilni družini, sprejme stališče, da so ženske manjvredna bitja (ki si zaslužijo, da se z njimi grdo ravna), ali pa se poistoveti z materjo kot nemočno žrtvijo agresije (ki ne more nadzorovati dogajanj, ki jo zadevajo).

vati. Sprva se je žival temu skušala izogniti. Nato pa je postala pasivna in submisivna. Na tej točki so raziskovalci spremenili potek eksperimenta. Psi so hoteli naučiti, kako naj se izogne elektrošokom. Vendar pa je žival še naprej ostajala pasivna in submisivna (isti poskus so - z enakimi ugotovljenimi posledicami - ponovili tudi z mačkami, ribami, podganami, ptiči in primati). Prim. Dutton 1988, s. 104-106.

¹⁵ Najbolj drastičen samovarovalni ukrep zlorabljene ženske je najbrž umor nasilnega moškega. Zelo pogosto je umor posledica nasilnega dogodka, ki je onstran »normalnega« nasilnega vedenja moškega (namreč normalnega v smislu, da je za žensko predvidljivo in pričakovano). Gre za dogodek, ki ga ženska opiše kot nekaj, »česar ni storil še nikoli poprej«. Včasih gre za hudo nasilje (lahko tudi za spolno zlorabo) nad otrokom. Včasih gre za dejanje, ki je še posebej surovo in poniževalno. Praviloma gre za dogodek, ki izniči žrtvino upanje, da se bodo stvari izboljšale, ali pa za dogodek, ki postavi pod vprašaj običajne (že preizkušene) žrtvine strategije za preživetje v nasilnem razmerju. Prim. Browne, s. 128-130. V zvezi z dejavnimi strategijami, s katerimi se ženske upirajo nasilju, glej Gelles in Straus, s. 141-159; Stets, s. 54-67.

¹³ Opraviti imamo s stanjem, v katerem je vprašanje, kako preživeti, pogosto važnejše od vprašanja, kako izstopiti iz nasilnega razmerja. Zgodi se, da se s povečevanjem resnosti in pogostosti nasilja zmanjšuje obseg - s strani ženske - zaznanih alternativ za umik iz razmerja (še zlasti v primeru, ko ji mož grozi, njena varnost pa ni zagotovljena). Najmanj tvegana oblika prilagoditve je poskus preživetja znotraj razmerja. Takšna odločitev običajno implicira zoženje časovne perspektive, namreč osredotočenje na pojave, ki so navzoči »tu in zdaj«.

¹⁴ Poskusi so potekali približno takole. Pes v kletki je dobival elektrošoke (v različnih časovnih presledkih). Razmeroma hitro se je naučil, da ne glede na to, kako se odziva, elektrošokov ne more nadzoro-

(10) Zelo pogosto se vztrajanje ženske v nasilnem razmerju pripisuje njenim osebnostnim potezam, na primer pasivnosti ali nesamostojnosti. Ob tem pa se pozablja, da socializacija v žensko spolno vlogo (*gender*) pogosto postavlja kot zaželeno lastnosti prav odgovornost za druge, skrb za druge (bolj kakor zase), žrtvovanje (ali razdajanje) za druge, sočutje do stisk in problemov drugih oseb, nesebičnost, lojalnost do drugih, nezahtevnost, strpnost, občutljivost za čustva, želje in potrebe drugih ali vztrajanje v težavnih razmerah.¹⁶ Te »specifično« ženske lastnosti so po eni strani cenjene, po drugi strani pa so zaničevane, saj so v patriarhalni optiki dojete kot manjvredne v primerjavi s »specifično« moškimi vrtilinami, kot so neodvisnost, moč, samozadostnost, samostojnost, individualnost in usmerjenost k dosežkom v zunanjem (nedružinskem) okolju. Številni pisci (na primer Browne, s. 75-87) opozarjajo, da lahko omenjena socializacija ustvari v ženski »odnosno sebstvo« (Kaplan in Surrey). Ženska postavlja v tem primeru kakovost (ali vsaj »kvantiteto«) intimnega razmerja z drugimi v ospredje svoje samopodobe, občutka (»ontološke«) varnosti in samospoštovanja. Zato se čuti še posebej odgovorno (ali vsaj zainteresirano) za vzdrževanje razmerja (čutudi hudo problematičnega), saj bi lahko njegova izguba pomenila tudi krizo lastne »identitete« (ali »sebstva«).

Vidimo torej, da dejavnikov, ki (lahko) vplivajo na to, da ženska vztraja v nasilnem razmerju, ne manjka. Iz mnogih raziskav izhaja, da je ključni dejavnik, ki vpliva na to, da žrtev dokončno zapusti nasilneža, resnost in pogostost nasilnih epizod. Čeprav obstaja kopica - objektivnih in subjektivnih - težav, ki ženski otežujejo (ali že kar onemogočajo) izstop iz nasilnega razmerja, pa v literaturi o družinskem nasilju prevladuje stališče, da je ključni faktor za umik ženske iz nasilnega razmerja njena trdna odločenost (»motivacija«) za takšen ukrep.

¹⁶ Christine Thürmer-Rohr takole opiše »normalno« žensko vlogo: »Negovati, skrbeti, preskrbeti, vzgajati, stati ob strani, varčevati, privarčevati, omejevati, prikrajševati, dajati, razdeljevati, držati se nazaj, vedno s pravo mero, da vse teče, da je vse v redu ali se uredi; da mi-zernost lastne eksistence, vsakdanje omejevanje ne prekorači meje znosnega. To mora biti urejeno. V mislih neutrudno jutri in pojutrišnjem lastnega malega sveta in sanje o boljšem življenju, največkrat pač o ljubezni. In če pride do konfliktov: upanje, da se bo vse spet uredilo, da se položaj rešuje in da ga je mogoče rešiti, upanje, da vse le ne more biti tako slabo. Ženski sistem reda je vedno znova sistem upanja. Njihovo sočutje, strinjanje, predvidevanje, spremljanje, urejanje, računanje, obračunavanje, vodenje, režiranje, razumevanje, granjanje, kontroliranje, obsojanje, predsodki so naravnani k temu, da iz majhnega občutljivega skupka ljudi na majhnem koščku sveta, 'odnosa', potrošne skupine, scene družine producirajo stabilno enoto, iz katere ne sme nihče izpasti in ki ima, če je mogoče, varno prihodnost. Nепrestan napor in napenjanje misli, kaj ti drugi, 'bližnji', počnejo in bodo počeli; nenehno usmerjanje in omejevanje lastnih anten na oddaje teh nekaj drugih; občutiti napetosti, predno nastanejo, vnaprej poseči in priskočiti na pomoč, predvidevati in vstopati v spreminjajoče se zveze z vsakokratnimi udeleženci, kar naj začasno reši harmonijo, ki ima prihodnost« (s. 115-116).

Teorije o družinskem nasilju: kritičen prikaz

Teorije, ki pojasnjujejo družinsko nasilje, so v marsičem zgolj izpeljanke (ali konkretizacije) »širših« kriminoloških teorij o nasilnem vedenju (ali pa so celo »aplikacije« splošnih - namreč vseobsežnih - kriminoloških teorij, ki dozdevno pojasnjujejo vse oblike kriminalnega vedenja). Razlag družinskega nasilja je potemtakem resnično ogromno. To dejstvo nas lahko najprej precej zbega. Vendar pa že bežna analiza pokaže, da si številne teorije v bistvu sploh ne nasprotujejo (niso torej vzajemno izključujoče), ampak se prej dopolnjujejo ali pa osvetljujejo različne razsežnosti tega nesporno večplastnega pojava.¹⁷ Ne nazadnje pa moramo upoštevati, da družinsko nasilje nikakor ni nekakšen enovit (istovrsten ali istoroden) fenomen, ki bi ga lahko uspešno pojasnila ena sama - popolna in vseobsežna - teorija.

Katere so najpogostejše razlage družinskega nasilja? V grobem bi jih lahko razvrstili v dve zares obsežni skupini: (1) individualistične (biološke¹⁸ ali psihološke¹⁹ teorije, ki si prizadevajo pokazati, v čem se družinski nasilnež(i) razliku-

¹⁷ Teorije o nasilju v družini torej niso pripomočki, ki bi jih lahko nekritično - že tako rekoč samodejno - uporabljali pri pojasnjevanju vseh konkretnih »primerov«. Njihova »uporaba« mora biti nujno kreativna in selektivna. Njihov najdragocenejši razlagalni potencial je pravzaprav v tem, da nas opozarjajo na spremenljivke (fiziološke, psihološke, družbenopsihološke in družbene »mehanizme«, določevalnice, interakcijske »vzorce« in dejstva), na katere je treba biti še posebej pozoren pri preučevanju danega empiričnega »materiala«.

¹⁸ Namesto pridevnika »biološke« bi bil najbrž ustrežnejši izraz »sociobiološke«. V bistvu imamo namreč opraviti z aplikacijami bioloških (predvsem darwinističnih) pojmovanj na družbeno vedenje (zlasti na tiste oblike, ki so skupne vsem družbeno-kulturnim okoljem). Izhodišče je v domnevi, da ima vsako vedenje specifično evulcijsko »funkcijo« (maksimalizira verjetnost, da bo posamezni organizem - in njegov potomec - s takim vedenjem uspešno preživel v neusmiljenem boju za obstanek oziroma da bo njegov prispevek v »genetski fond« kar največji). Sociobiologija prevedeva podedovano predispozicijo za agresijo zoper vsiljive samce, ki predstavljajo »spolno grožnjo«. Ob tem pa se vsiljuje vprašanje, kako pojasniti nasilje ljubosumnega samca zoper svojo intimno partnerico. Dutton (1988, s. 14-15) v tej zvezi upravičeno pripominja, da sociobiološke razlage ne upoštevajo morebitnih kulturnih določevalnic agresivnega vedenja (»spolno ogroženega« samca), ki vplivajo na več pomembnih pojavov. Na primer: Kateri zunanji dražljaj bo dojet (subjektivno »interpretiran«) kot »spolna grožnja«? Kako bo posameznik simboliziral vzdraženo (fiziološko in psihološko) stanje, ki je posledica občutene »spolne ogroženosti«? Katero vedenje bo sledilo iz dane »dispozicije«? Zoper koga bo usmerjeno?

¹⁹ V ta sklop bi lahko umestili še psihiatrične teorije, ki osvetljujejo predvsem posameznikova »patološka« stanja (kot osrednji dejavnik nasilnega vedenja), na primer »zakonsko paranojo«, »depresijo«, »neustrezen nadzor nad impulzi«, »bolezensko odvisnost«, »sadržem« ali razne osebnostne »motenosti«. Tovrstne razlage se običajno opirajo na maloštevilne in nereprezentativne vzorce (kliničnih primerov). Kritično o klinični literaturi Ptacek, s. 152-154.

je(jo) od nenasilnih družinskih članov; (2) sociološke (in/ali družbenopsihološke) teorije,²⁰ ki dajejo večjo težo strukturalnim - ekonomskim, političnim, ideološkim, pravnim, moralnim in (sub)kulturnim - določilnicam nasilnega vedenja v družinskem okolju.

Številne teorije povezujejo družinsko nasilje z izkušnjami iz otroštva.²¹ Tako imenovana generacijska teorija opozarja, da se moški in ženske, ki so občutili ali pa so bili vsaj priče družinskemu nasilju (med staršema) v otroštvu, pogosto sami znajdejo (namreč v svojem odraslem obdobju) v nasilnih medosebnih razmerjih (v krogu lastne družine): moški zvečine²² v vlogi nasilneža in ženske kot žrtve nasilnega ravnanja. Zelo podoben poudarek bi lahko izluščili iz teorije učenja tradicionalnih spolnih vlog (tudi v tem primeru sega tovrstna socializacija že v zgodnje otroštvo). V njeni optiki se moški naučijo biti dominantni in agresivni, ženske pa podredljive in pasivne. Takšno učenje²³ naj bi vplivalo na napadalno vedenje moškega in na viktimizacijo (naučeno »držo« žrtve) ženske. Teorija socialnega učenja (prim. Bandura 1973) poudarja, da se lahko posameznik nauči agresivnega vedenja z opazovanjem drugih družinskih članov, v krogu subkulturnih vplivov (na primer vrstniške skupina ali soseske) ali prek medijev (zlasti televizije). Učenje ima lahko številne reperkusije: (a) posameznikove ponotranjene prepovedi agresivnega vedenja oslabijo; (b) posameznik se navadi na agresivno vedenje; (c) posameznik privzame pozitivna stališča do agresivnega vedenja (običajno v specifičnih okoliščinah) in si izoblikuje

pričakovanja v zvezi z agresivnim vedenjem v intimnih razmerjih. Teorija socialnega učenja ne prevede, da bo posameznik praktical sleherni opaženo vedenje. K agresiji se bo zatekal, če bo takšno ravnanje - vsaj občasno - nagrajevano (v pozitivnem ali negativnem smislu) oziroma ne bo dosledno kaznovano (zopet v pozitivnem ali negativnem smislu), in sicer na družbeni (ali medosebni) ali notranji (intrapsihični) ravni. Posameznik si torej izoblikuje »dispozicijo« za agresivno vedenje (nekakšno navado²⁴, če se tovrstni vedenjski vzorec izkaže (v njegovih očeh) za funkcionalnega (če je vsaj občasno »ojačevan« z učinki, ki imajo subjektivno vrednost »nagrađe«, kar pomeni, da se posameznik z agresivnim vedenjem dokoplje do pozitivnih dražljajev ali pa se vsaj izogne negativnim dražljajem). Nekateri avtorji (prim. Dutton 1988:60-63) v tej zvezi opozarjajo, da agresivno vedenje ni funkcionalno le v instrumentalnem smislu (namreč v tem smislu, da omogoča posamezniku zaželeno spremembo v zunanjem svetu, na primer nadzor ali oblast nad žensko), ampak je tudi inherentno prijetno (»samonagrajajoče«), saj je povezano z občutji izraznosti, odločnosti, moči (nadzora nad okolico ali drugo osebo), energije, čutnosti (»nereflektirane« telesnosti) ali »katarze«.

Teorija frustracije pojasnjuje - kot dovolj nazorno nakazuje že njeno poimenovanje - agresivno vedenje z raznovrstnimi frustracijami²⁵ (in z njimi povezanimi psihičnimi napetostmi). Izvor frustracije ni nujno povezan z življenjem v družini. Izhaja lahko iz delovnega okolja (na primer v smislu nezadovoljstva s službo, medosebnimi razmerji na delovnem mestu ali plačo²⁶). Vsaj na prvi pogled daje povsem nasprotno

²⁰ Pregledno o socioloških teorijah Pečar, s. 922-926; Stets, s. 3-6; Hearn, s. 29-34; McCall in Shields, s. 99-106.

²¹ To je še posebej značilno za psihoanalitične teorije, ki često povezujejo nasilno vedenje v odraslem obdobju s stresi, jezo, čustveno negotovostjo, pretirano navezanostjo na mater (oziroma odvisnostjo od nje), strahom in podobnimi emocijami, ki so bile »instalirane« v posameznikovo osebnost v zgodnjih fazah njegovega psiho-seksualnega razvoja.

²² Zatekanje k nasilju kot načinu reševanja (ali stopnjevanja) medosebnih konfliktnih situacij seveda ni značilno zgolj za moške. Nekateri empirične raziskave so pokazale, da se moški in ženske v približno enakem obsegu zatekajo k nasilju v zakonskem življenju. Nasilno ravnanje žensk je včasih samoobrambno, pogosto pa ne. Vseeno pa je treba poudariti, da je nasilje moških neprimerno bolj resno. Zaradi večje telesne moči (ki je biološko determinirana) ima nasilje moških hujše posledice kakor nasilje žensk. Zato ne preseneča, da je viktimizacija žensk (na primer v smislu utrpjenih telesnih poškodb) občutno večja od viktimizacije moških. Prim. Saunders, s. 95-101.

²³ Predmet učenja ni le vedenje v najožjem pomenu, ampak tudi stališča do zatekanja k nasilju (v določenih okoliščinah). Posameznik se uči na ta način, da so njegovi nasilni (napadalni) vedenjski vzorci bodisi nagrajevani (»ojačevani« v behaviorističnem smislu) bodisi kaznovani. Uči pa se tudi na ta način, da opazuje agresivno (ali nasilno) vedenje očeta (in pasivno sprejemanje nasilja s strani matere). V tem primeru gre za učenje na podlagi opazovanja (pomembnih drugih oseb).

²⁴ Posameznik običajno »aktivira« dispozicijo za agresivno vedenje v navzočnosti določene zunanje »spodbude«, namreč zanj nevšečnega dogodka, ki ga spravi v stanje - fiziološke ali psihične - vzdraženosti (arousal). Seveda je od vsakega posameznika odvisno, kateri dražljaj bo dojel (subjektivno interpretiral) kot »spodbudo« (k agresivnemu vedenju), kako bo simboliziral stanje razdraženosti in kakšen vedenjski odgovor bo izbral (umik ali napad).

²⁵ Problem, s katerim se sooča ta teorija, je prejkone dovolj očit. Namreč: Kako pojasniti neagresivno vedenje frustriranih ljudi? Jasno je pač, da frustracija ne vodi nujno v napadalno vedenje. Po drugi strani pa je življenje - že tako rekoč po definiciji - nujno polno vsakovrstnih frustracij. V tem pogledu pravzaprav ni ne frustriranih ljudi. Kljub temu pa so bolj ali manj agresivni ljudje. Zakaj potem zgolj nekateri - iz množice frustriranih - pogosto (ali vsaj pogosteje od drugih) ravnaajo agresivno (drugi pa ne)?

²⁶ Zelo pomemben dejavnik frustracije je - vsaj v današnji tekmovalni porabniški družbi - občutek relativne deprivacije. Relativna deprivacija seveda ni isto kot revščina v ožjem pomenu (namreč v smislu pomanjkanja najbolj temeljnih dobrin, ki so neogibne za preživetje). Gre bolj za občutenje nezadovoljstva, ker imaš manj: (a) kakor si imel v preteklosti; (b) kakor bi si želel imeti (razkorak med subjektivnimi pričakovanji in objektivno resničnostjo); (c) kakor imajo člani tvoje referenčne skupine (se pravi osebe, s katerimi se »statusno« primerjaš). Tej oceni se pridružuje še vrednostna sodba, da »ni prav«, ker imaš manj (kot bi si sicer »zaslužil«).

sporočilo teorija »peklenske pomaranče« (*Clockwork Orange theory*), ki povezuje nasilje z zdolgočasnostjo (in s pretirano »recipročnostjo« vlog v razmerju). Iz njenega zomega kota je ključna »funkcija« nasilja v tem, da ustvari psihične in intersubjektivne napetosti²⁷ (*thrill*) v situaciji, v kateri se sicer »nič ne dogaja« (oziroma: v kateri kraljuje mučna in predvidljivo enolična rutina, brez bistvenih novosti, vznemirljivosti in čutno-emocionalnih »presežkov«). Teorija subkulture pojasnjuje moško nasilje (znotraj in zunaj družinskega kroga) z naučenim idealom »moškosti«, ki v določenih okoliščinah dopušča - ali celo zapoveduje²⁸ - napadalno ravnanje v razmerju do ženske (in otrok).²⁹ Teorija strukturnega pritiska (*strain theory*) opiše nasilno vedenje kot »prilagoditveni« vzorec, s katerim se posameznik (s povsem normalnimi psihološkimi »mehanizmi«) odziva na določene pritiske iz okolja, na primer na diskriminacijo, brezposelnost ali neugodno ekonomsko stanje (ki je določeno z nizkimi dohodki in pomanjkljivimi ekonomski »viri«).

V zadnjem času je zelo priljubljena (in vplivna) teorija virov (*resource theory*), ki izhaja iz podmene, da je moška superiornost (vsaj v patriarhalni kulturi) »pripisana«. Če je tovrstna oblastna pozicija moškega ogrožena (oziroma je vsaj subjektivno dojeta kot taka), na primer zaradi objektivno nizkega statusa³⁰ (v očeh njegove referenčne skupine), se utegne zateči k uporabi fizičnega nasilja, ki v tem primeru deluje kot nekakšen »skrajni vir« (izhod v »skrajni sili«, ki naj ogroženemu moškemu zagotovi zanj zadovoljivo mero nadzora in gospostva nad »njegovo« žensko). Skratka: če moškemu primanjkujejo makroresursi (recimo zadovoljujoča zaposlitev ali nasploh denarna sredstva), lahko poseže k mikroresursom (nasilju), da bi s tem ponovno pridobil kontrolo nad drugim (njemu podrejeno osebo).³¹ Zguba nadzorstva

²⁷ Vidimo torej, da je v luči teorije »peklenske pomaranče« vloga napetosti (ali »tenzije«) povsem drugačna kakor v optiki teorije frustracije. V tem primeru je nizka napetost (in ne visoka) stanje, ki je psihično nevzdržno in ki si ga zato subjekt želi preseči z nasilnim (ali agresivnim) vedenjem.

²⁸ Moški, ki se ne bi odzval z nasiljem, bi bil lahko v očeh svoje referenčne (subkulture) skupine ožigosan kot »slabič«, »poženščeno bitje« (se pravi kot nasprotje »pravega« moškega) ali kot nekdo, ki ni vreden (si ne zasluži) časti, ugleda ali spoštovanja (in je lahko zato predmet posmehovanja, izogibanja ali zaničevanja).

²⁹ Nekateri pisci ne povezujejo družinskega nasilja samo s specifično »subkulturo nasilja« (ki domnevno prevladuje v nižjih družbenih slojih), marveč tudi s prevladujočim kulturnim ozračjem, ki v številnih primerih dopušča (ali celo priporoča) nasilje kot sredstvo za reševanje medosebnih (in medskupinskih ali meddružbenih) spornih situacij.

³⁰ V današnjem času, ki mu - kot se zdi - dokaj suvereno vlada potrošniška ideologija, je občutek nizkega statusa pogosto pogojen z neugodnim ekonomskim položajem.

³¹ V tej zvezi je treba upoštevati, da je družina socialni (pod)sistem in kot taka tudi oblastna struktura. Ena izmed razsežnosti oblastnega razmerja je v tem, da lahko nadrejena oseba doseže določeno storitev

na makroravni se na ta način kompenzira z nadzorstvom na mikroravni. Nekoliko drugače vidi moško nasilje (feministična³² teorija patriarhalne družbe (ali kulture). Iz te perspektive je moška zloraba ženske neposredni izid socialnih in ekonomskih določevalnic, ki na strukturni ravni podpirajo patriarhalni družbeni red (prim. Ellis 1989:19-31). V tej optiki je ravno (»pripisana«) moč, ki jo moškim v splošnem zagotavljajo osrednje družbene institucije (ali »makro« strukture), najvažnejši pogoj, ki moškemu omogoča nasilje (in posredno še gospostvo) v mikrodružbenih okoljih.

Psihološke teorije se osredotočajo na osebnostne značilnosti »(pre)tepepe ženske« in moškega nasilneža (prim. Walker, s. 75-79). Za žensko, ki je žrtev družinskega nasilja, naj bi bile značilne naslednje lastnosti: (a) nizko samospoštovanje; (b) sprejemanje tradicionalne (»stereotipne« ali »seksistične«) spolne vloge (ki jo v angleščini označuje beseda *gender*); (c) prevzemanje odgovornosti za vedenje nasilneža; (č) uporaba spolnosti za vzpostavljanje intimnosti; (d) prepričanje, da ji nihče ne more pomagati (pomaga si lahko le sama). Na drugi strani pa naj bi nasilneža označevale naslednje »osebnostne« lastnosti: (a) nizko samospoštovanje (podobno kakor žensko žrtev nasilja torej); (b) sprejemanje tradicionalne moške spolne vloge (tudi v tem oziru sta si moški nasilnež in ženski »objekt« njegovega nasilja podobna); (c) grajanje drugih oziroma pripisovanje krivde (za lastno nasilno vedenje) žrtvi nasilja (moški potemtakem svojega nasilnega vedenja ne dojema kot nekaj negativnega, zaradi česar njegova samopodoba in samospoštovanje nista ogrožena); (č) uporaba spolnosti kot napadalne prakse, s katero vzdržuje lastno samospoštovanje; (d) nizka izobrazba (in z njo povezana služba, ki je običajno naporna, enolična, slabo plačana, negotova, neu-

(ali opustitev) podrejene osebe. V ta namen se lahko zateče h gmotnim nagradam, prepričevanju, izkazovanju spoštovanja, ljubezni... v skrajnem primeru pa še k sili (ali grožnji z uporabo sile). V družinski dinamiki so običajno navzoči in delujoči vsi omenjeni »resursi« (seveda v različnih - in spreminjajočih se - obsegih). Posameznik, ki je nezadovoljen z razmerjem (ker mu ne daje zadosti nagrad), pa iz njega ne more ali noče izstopiti, se lahko v določenih okoliščinah (zlasti če obstaja majhna verjetnost, da bo kaznovan) zateče k nasilju, da bi dosegel tisto, kar mu po lastni presoji pripada, na primer moč (oblast) nad drugimi družinskimi člani ali spoštovanje. Prim. Gelles in Straus, s. 20-36.

³² Feministične teorije pojasnjujejo (družinsko in tudi zunajdružinsko) nasilje nad ženskami kot »normalno« sestavino (ali razsežnost) v razvoju dominantno-submisivnih sestavin gospostvenih razmerij, ki obstajajo v večini »normalnih« družin (znotraj patriarhalne kulture). V tej luči se (lahko) moški zatečejo k nasilju, kadar se njihovo gospostvo (in privilegiji) znajde(jo) pod vprašajem (in kadar so druge strategije za zagotavljanje »lastninskega« nadzora nad žensko spodletale). Zlasti v optiki radikalnega feminizma je moško nasilje bistvena značilnost patriarhata (in njegovega obnavljanja). Posamična nasilna dejanja so v tem smislu pojasnjena v odvisnosti od zagotavljanja nadvlade vseh moških nad vsemi ženskami. Prim. Dobash in Dobash; McCall in Shields, s. 107-108; Dutton 1988, s. 15-18.

gledna, neperspektivna in notranje nenagrajujoča³³); (e) problematična samopodoba³⁴ (v tem primeru moški z nasiljem pritegne pozornost okolice, s čimer lahko vsaj nekoliko izboljša dojetje samega sebe, kar je kajpak v precejšnji meri pogojeno z odzivi drugih ljudi - zlasti zanj pomembnih oseb - na njegovo ravnanje).

V optiki simboličnega interakcionizma (prim. Stets, s. 121-133) sta v jedru nasilnega ravnanja emocionalnost in (interaktivno pogojeno) sebstvo (*self*). Razlog, zaradi katerega subjekt ravna nasilno, je v njegovi izgubi nečesa pomembnega, na primer nadzora nad drugim (ali nad svojim bivanjem). Nasilje se poraja v interaktivnem procesu kot izid dejanj ženske³⁵ in storilčevih reakcij na ta dejanja. Nasilje ima različne pomene (v različnih kontekstih). Običajno se nasilno ravnanje pojavlja v situacijah, ki so - vsaj začasno - »zunaj kontrolek«,³⁶ in učinkuje na obe osebi v konfliktnem razmerju.

³³ Vse - pretežno negativne - okoliščine, ki so povezane s heteronimnim delom, lahko povzročajo kopico reaktivnih emocij (na primer jezo, zamero, občutja nemoči, odtujenosti, izkoriščenosti ali ponižanosti), ki jih lahko moški sprošča v obliki nasilja zoper žensko (in otroke). Slednja nastopa v tem primeru v nevhvaležni (in nezavidljivi) vlogi »grešnega kozla« (nad katerim se moški znaša v pomanjkanju »boljše« tarče za izražanje lastnega resentimenta).

³⁴ Nasilje lahko opravlja v tej zvezi vrsto psiholoških funkcij. Z njim je na primer mogoče (za)varovati ogroženo »sebstvo« (*self*), braniti intersubjektivno pogojeni sloves («reputacijo»), vsiljevati ponotranjene norme, kompenzirati poškodovano samopodobo ali odstranjevati psihične pritiske in napetosti. Prim. Hearn, s. 32-33.

³⁵ Družinsko nasilje praviloma ni omejeno na en sam dogodek, ampak poteka v ponavljajočih se ciklikih (ali epizodah). Dinamika družinskega nasilja ni pogojena samo z vedenjem moškega (nasilneža), marveč v pomembni meri tudi z odzivi ženske na nasilje moškega. Nasilje teži k ponavljanju, če se ženska po nasilnem dejanju ukloni moževi volji (v tem primeru je njegovo vedenje nagrajeno/okrepljeno, saj je dobil natančno tisto, kar je z nasiljem hotel doseči, namreč nadzor nad žensko), če za nasilno dejanje krivi samo sebe (in si torej pripisuje odgovornost za ravnanje moškega), če ocenjuje nasilno dejanje kot ustrezno (ali upravičeno) reakcijo moškega (na njeno ravnanje) ali če nasilja ne prijavi policiji (oziroma drugim agentom formalnega ali neformalnega nadzora).

³⁶ Iz nekaterih analiz stališč nasilnih moških (do njihovega nasilja zoper ženske) izhaja, da nasilneži menijo (oziroma zatrjujejo), da so njihove emocije »zunaj nadzora«, kadar ravna nasilno. Nekateri avtorji (na primer Ptacek, s. 149-152) v tej zvezi poudarjajo, da so takšne izjave zgolj opravičila za nasilje (ki naj nasilneža v največji možni meri razbremenijo krivde). Po njihovem mnenju namreč moški uporabljajo nasilje za nadzor nad žensko. Nasilje naj bi bilo potemtakem predvsem instrumentalno. Po drugi strani pa so nekateri raziskovalci družinskega nasilja prepričani, da je (moško) nasilje impulzivno. Nasilnežev »jaz« naj bi bil namreč določen («gnan») z jezo (ali drugo podobno »reaktivno« emocijo). Nasilje naj bi bilo v tej optiki po svoji naravi v precejšnji meri nenadzorljivo. Obe omenjeni razlagi se izključujeta le na prvi pogled. Povsem mogoče je namreč, da je nasilje sprva predvsem »impulzivno« (žene ga nagib po napadu na drugega, recimo zaradi besa, v katerega je subjekt »predelal« ob-

V interakcionističnih osvetlitvah družinskega nasilja se vedno znova pojavlja - kot osrednja (pojasnjevalna) spremenljivka - pojem »nadzorovanje« (oziroma potreba po gospodovanju ali »volja do moči« nad drugo osebo). Vprašanje nadzora se v tej zvezi zastavlja pravzaprav na več (običajno povezanih) ravneh. Najvažnejše so bržkone naslednje: (a) nadzorovanje emocij (na primer ponižanja,³⁷ jeze,³⁸ maščevalnosti, besa ali razdraženosti); (b) nadzorovanje vedenja;³⁹ (c) nadzorovanje drugega (in samega sebe, na primer v smislu nadzorovanja želje po nadzoru drugoga, kar je še zlasti pomembno v procesu morebitnega »terapevtskega« spreminjanja nasilneževega ravnanja). Iz številnih interakcionistično usmerjenih raziskav družinskega nasilja izhaja, da je neposredni

čutje ponižanosti, ki ga je doživel zaradi določenega dejanja žrtve poznejšega nasilnega izbruha), pozneje pa postane - z učenjem - v pretežni meri instrumentalno (vodi ga predvsem želja po nadzoru drugoga).

³⁷ Ponižanost je »celotna« emocija, namreč čustvo, ki zajame celotno posameznikovo »sebstvo« (in ga pritiska navzdol). Takšnemu stanju se je mogoče dejavno izogniti s prehodom v stanje besa, ki je ravno tako celotna emocija (ki pa »sebstvo« pritiska navzgor - kot je zelo nazorno prikazano v risanih filmih). Razmerje med ponižanosijo in besom seveda ni vzročno-posledično. Bes ni nujni učinek občutja ponižanosti. Po drugi strani pa bes ne vodi nujno v agresijo zoper osebo, ki je razbesnelega subjekta ponižala (na primer v vlogi očeta, soproga, ljubimca ali moškega). Bes je mogoče preusmeriti na »znašanje« nad rečmi, živalmi ali drugimi osebami (ki posameznika niso neposredno prizadele).

³⁸ Ena zmed značilnosti nasilnežev je v tem, da so nagnjeni k »pre-delavi« (oziroma izražanju) zelo raznovrstnih čustvenih stanj - na primer strahu, žalosti, razočaranja, frustracije, krivde, nemoči, ponižanosti, bolečine, negotovosti, ljubosumja, osamljenosti, živčnosti, razdraženosti, zamere ... - v jezo (oziroma k stopnjevanju jeze v bes). To »zoževanje« (ali »kanaliziranje«) raznolikih afektov v jezo nekateri povezujejo s socializacijo v moško spolno vlogo. Prim. Browne, s. 75-87.

³⁹ Nekateri izrazito hudi telesni napadi na žensko so na zunaj videti povsem nenadzorljivi. Običajne omejitve agresivnega vedenja so suspendirane. Storilec se na primer prav nič ne ozira na prošnje žrtve (naj neha) ali na izraze njene bolečine. Napadalec stopnjuje nasilje: žensko pretepa, dokler se preprosto ne izčrpa. Zanimivo je, da se včasih svoje agresivne epizode (pozneje) sploh ne spomni. V zavest lahko priključ samo začetek konfliktnih situacij in njen konec (tedaj je nemalookrat celo sam šokiran in zgrožen nad posledicami svojega divjanja). Vzrok tovrstne »amnezije« je pogosto v tem, da je bil napadalec v času pretepanja žrtve osredotočen v glavnem zgolj na svoje notranje dražljaje, ki so bili zanj prijetni, zaradi česar je nasilno ravnanje ojačevalo samo sebe («self-reinforcing»). Vedenje, ki je inherentno prijetno («nagradajoče»), se vzdržuje samo od sebe in se nadaljuje vse do relevantne spremembe v organizmu (izčrpanosti na primer) ali v okolju (ko je na primer napadalec fizično onemogočen s strani močnejše osebe). Nekateri imenujejo tovrstne agresivne izpade »deindividualizirano nasilje« (Dutton 1988, s. 60-62). Takšno vedenje lahko pričakujemo v okoliščinah, ki jih označujejo: (a) anonimnost (v smislu odsotnosti učinkovite zunanje kontrole); (b) zmanjšana ali »nevtralizirana« osebna odgovornost; (c) intenzivna razdraženost; (c) sprememljeno stanje zavesti (na primer zaradi učinkovanja alkohola).

»kontekst« nasilnega vedenja določen (ali pogojen) z bojem za nadzor, moč ali gospodstvo (prevlado oziroma oblast) nad drugim (na primer nad žensko). Zato ne čudi, da pride do nasilja v medosebnih (intimnih) odnosih največkrat šele tedaj, ko ljubezensko razmerje postane »resno«, se pravi tedaj, ko se med partnerjema vzpostavijo »lastninska upravičenja« (neka-ko v smislu »ti si - samo in izključno - moj ali moja lastnina«). Prizadevanja za oblast (in iz nje izpeljano kontrolo) nad drugim so lahko bolj ali manj eksplicitna (oziroma implicitna). Sežejo lahko na zelo različna interesna področja. Na primer: na nadzorovanje spolnosti druge osebe (recimo v smislu njene »zvestobe«), nadzorovanje odločanja o denarnih zadevah, nadzorovanje druženja druge osebe s prijatelji in znanci (istega ali nasprotnega spola), nadzor nad zabavo (in prostočasnimi dejavnostmi) druge osebe, nadzor nad razmišljanjem, občutenjem, čustovanjem in hotenjem druge osebe, nadzor nad »identiteto« druge osebe (recimo v smislu, katero vlogo naj ta oseba odigra v danih okoliščinah: vloga žene, matere, gospodinje ali zaposlene ženske). Za situacije, v katerih (lahko) pride do nasilnega vedenja moškega, je značilno, da je njegova »pravica« nadzorovati žensko (»ženo«) postavljena pod vprašaj (vsaj njemu se zdi, da je tako) ali da izgublja (oziroma je že izgubil) nadzor nad žensko. V takih okoliščinah se zateče k nasilju, da bi s tem ponovno vzpostavil nadzor nad žensko⁴⁰ (ki je bil začasno postavljen pod vprašaj) in si jo podredil svoji volji (do moči/oblasti nad njo).

Pogosto je povod družinskega nasilja izguba kontrole nad pravnjo mero intimnosti (ali socioemocionalne distance). Razlog za povečano razdraženost (ki je lahko »prevedena« v jezo in nato povnanjena v nasilnem dejanju) je v tem primeru - kvantitativna ali kvalitativna - sprememba intimnosti, ki jo moški dojame kot suboptimalno oziroma ogrožajočo (prim. Dutton 1988, s. 40-42). V bistvu sta možni dve različni situaciji: (1) moški si želi več intimnosti (manjšo socioemocionalno distanco), kot mu jo daje obstoječe razmerje; (2) moški si želi manj intimnosti (večjo socioemocionalno distanco), kot mu jo daje obstoječe razmerje. Prva potreba ima lahko več določevalnic. Na primer: (a) moški dobi vtis, da se je njegova partnerica preveč oddaljila od njega: na emocionalni, čustvo-sensualni, intelektualni ali interesni ravni (da je preusmerila svoje zanimanje na objekte - osebe ali dejavnosti - zunaj njunega intimnega razmerja), kar ga prizadeva, moti ali celo ogroža (strah⁴¹ ga je lahko, da bi ga ženska zapustila); (b)

⁴⁰ Nasilje lahko kajpada motivira tudi želja po maščevanju, ker žrtev ni spoštovala danih »pravil zakonske igre« ali (s strani moškega) postavljene hierarhije oblasti.

⁴¹ Tovrstne bojzani se lahko stopnjujejo vse do paničnih reakcij, ki pogosto razodevajo izjemno močno odvisnost moškega od ženske (ali od njunega razmerja). Takšna odvisnost (ali že kar »zasvojenost«) je nemalokrat prikrita z njegovim prizadevanjem, da bi svojo ženo naredil kar najbolj odvisno od sebe (po drugi strani pa je njegovo odvisnost razbrati tudi iz poskusov zelo doslednega nadziranja ženinih dejavnosti).

možno pa je tudi, da ženska še vedno ohranja isto mero intimnosti do njega (kot poprej), vendar pa bi si on (iz različnih razlogov) želel, da bi se obstoječa socioemocionalna razdalja zmajšala (da bi si torej prišla še bližje). Tudi druga potreba ima lahko več določevalnic. Recimo: (a) ženska si želi več intimnosti, on pa začuti njeno emocionalno približevanje kot nekaj motečega (na primer kot strah, da ga bo »pogoltnila« ali »požrla«); (b) ženska vztraja pri enaki meri intimnosti, on pa bi si želel socioemocionalno razdaljo med njima zmanjšati; (c) v njunem razmerju pride do določene »formalne« spremembe - na primer do nosečnosti, rojstva otroka ali sklenitve zakonske zveze -, kar potegne za sabo še spremembo na ravni intimnosti (oziroma vzajemnih pričakovanj do drugačnega obsega intimnosti). Težave v zvezi z nadziranjem (obvladovanjem) socioemocionalne distance v intimnem razmerju se lahko zaključijo z nasilno epizodo predvsem v primerih, ko ima moški slabo razvite komunikacijske (zlasti verbalne) veščine, kar mu onemogoči, da bi dosegel zanj optimalno raven intimnosti na nenasilen način.

Sklep

Teorije o nasilju v družini nimajo samo pojasnjevalne vrednosti. Namigujejo tudi na možne politične (praktične) odzive. V tej zvezi ni težko prepoznati naslednje implikacije: individualistične razlage, ki locirajo »odgovornost« za nasilje v problematične posameznike (na primer v revne in agresivne alkoholike s slabimi verbalnimi/komunikacijskimi veščinami in z močno izraženo voljo po gospodovanju nad žensko in otroki ali s privzgojenim strahom pred zanj neobvladljivo - preveliko ali premajhno - intimnostjo) ali v problematične posameznice (na primer v pasivne, nemočne, nesamostojne, muhastve in mazohistične ženske), se običajno navezujejo na konservativne politične rešitve. Na drugi strani pa so strukturne razlage, ki kličejo k bolj korenitim družbenim in kulturnim spremembam.

Videli smo, da se individualistične in strukturne razlage v splošnem ne izključujejo, ampak prej dopolnjujejo. Zelo koristno je začeti razlago družinskega nasilja iz specifičnega »življenjskega sveta« neposredno udeleženih subjektov in nato umestiti ugotovljene vzročne določilnice v širši skupnostni in družbeni kontekst. Tako kot ni ene same teorije, ki bi učinkovito razložila vse konkretne primere družinskega nasilja, ni tudi ene same politične rešitve. Še več, ni niti ene same - obče sprejemljive - opredelitve problema. Nasilje v vseh svojih možnih pojavnih izoblikovanostih ni nekaj objektivnega. Ni nekaj, kar lahko prostodušno opišemo, preštujemo in nato vzročno razložimo (na primer s podrobno razčlenitvijo dejstvenih in naravnih vzrokov oziroma »operativnih razlogov«). Nasilje bi lahko opredelili kot neupravičeno uporabo sile (ali kot nesprejemljivo - ekonomsko, fizično, spolno ali emocionalno/psihološko - prisiljevanje oziroma povzročanje škode). Kdaj je uporaba sile neupravičena? Katere oblike prisiljevanja so nesprejemljive? Kdaj lahko govorimo o

zlorabah, nedovoljeni škodi, ki jo utrpijo drugi? Na vsa ta vprašanja ni mogoče odgovoriti »znanstveno objektivno«.

Po našem mnenju bi veljalo izhajati pri vrednostno-normativnem ocenjevanju nasilja v intimnih (in družinskih) razmerjih iz načela posameznikove avtonomije (se pravi iz njegove/njene temeljne pravice do samodoločenega delovanja v »kraljestvu svobode« oziroma, z drugimi besedami, v intersubjektivnem prostoru in osvobojenem času, ki se nahaja zunaj - maksimalno skrčene - ekonomske sfere ali »kraljestva nujnosti«) in demokratizacije zasebnosti (kar implicira postopno odpravljjanje vsakovrstnih prisil in izenačevanje moči v intimnih medosebnih odnosih). V tej optiki bi kazalo presojati tudi možne preprečevalne ukrepe, ki naj jih v ta namen izvaja država kot edini (politični) pripomoček, ki ga ima na voljo družba za doseganje svojih ciljev. Huda, celo neodpušljiva napaka bi bila paternalistično vsiljevanje modelov družinskega in intimnega življenja. Zdi se, da se prav to še vedno dogaja. Vsiljuje se en sam pravnoformalni model zakonske zveze in ena sama družinska oblika (mož + žena + otroci). Opaziti je celo pritisk na ženske, naj rojevajo več otrok⁴² (da ne bi izumrl »narod« ali da ne bo zmanjkalo delovne sile, ki bo vzdrževala upokojence). Takšno početje ni le bedasto, ampak naravnost neodgovorno, diskriminatorno in škodljivo.

Ena izmed specifičnih lastnosti nasilja v družini je tudi v tem, da žrtev običajno več kot dobro pozna storilca (in ga ima pogosto tudi zelo rada). V zadnji instanci je pač predvsem od nje odvisno, kakšen epilog bo doživela nasilna epizoda. Vloga države v intimnih - samodoločenih - razmerjih bi morala biti predvsem v tem, da z razumno stanovanjsko in ekonomsko politiko zagotavlja vsakomur gnotne pogoje za samostojno življenje: stanovanje, kar največ prostega časa, elementarno

⁴² Kot da bi bil ključni problem sodobnih družb v tem, da imajo premalo članov! V resnici družbe ne znajo (nočejo?) produktivno uporabiti niti že obstoječih članov (pomislimo na brezposelne in na zaposlene, ki zgublajo čas, energijo in živce s povsem nekoristnimi - čeravno plačanimi - opravili). Poleg tega družbe množici svojih že obstoječih članov ne zagotavljajo najbolj temeljnih pogojev za samodoločeno ravnanje, predvsem lastnega stanovanja in dohodka (v zameno kajpak za razumno omejeno količino heteronomnega dela), ki bi zadoščal za spodobno preživetje. Problem sodobnih družb nikakor ni premajhna rodnost, ampak prej dejstvo, da se še vedno rodi preveč - nezaželenih - otrok, ki nimajo možnosti za kar najbolj neoviran razvoj svojih - čutnih, čustvenih in intelektualnih - potencialov. Ne smemo namreč pozabiti, da je eden izmed najboljših preprečevalnih ukrepov za omejevanje nasilja nad otroki (in njihovega zlorabljanja) v tem, da se odrasli ne odločajo za rojstvo otroka, če mu ne morejo zagotoviti ustreznih pogojev za kar najbolj neoviran razvoj (ali »rast«). Zdi se, da družba premalo opozarja odraščajoče člane na odgovornosti in težave, ki so povezani z vzdrževanjem in vzrejo otroka. Namesto realistične predstavitev starševstva še vedno prevladujejo idealizirane podobe družine, ki se šele z izdelovanjem otrok reši prekletstva »praznega gnezda« (in postane »normalna«).

varnost in sprejemljiv dohodek (oziroma ekonomsko gotovost).⁴³ Priporočljivi bi bili tudi preprečevalni ukrepi na ravni izobraževanja odraščajočih oseb oziroma njihovega seznanjanja z možnimi »epicentri« konfliktov in nasilja v medosebnih, intimnih, zakonskih in družinskih razmerjih. Zdi se, da jih danes raje bombardiramo z nerealističnimi predstavami (in normativnimi pričakovanji) o družini kot nekakšnih »nebesih«, kjer se ljubezen, spolna sreča (ki je najbrž ena izmed ključnih sestavin človeške sreče), harmonija in razumevanje porajajo že kar po nekakšni »naravni« ali samodejni logiki. Če bi mladim ljudem odkrito povedali, da je dom (tradicionalna družina) - poleg službe (oziroma heteronomnega dela) kajpak - ena izmed najbolj nasilnih institucij v družbi (poleg vojske v vojnih razmerjih), bi bili morda bolj previdni pri organiziranju svojih intimnih razmerij⁴⁴ (na primer v tem smislu, da se ne bi preveč lahkomišelnost odločili za življenjski korak, ki je neodpravljiv - na primer za rojstvo otroka - ali pa ga je le težko »sanirati«, na primer sklenitev formalne zakonske zveze, naložbe v skupno prebivališče in tako dalje).

Nasilje v družini je tema, ob kateri je zelo težko (morda celo nemogoče) ostati čustveno neprizadet. Poleg tega se ob tej problematiki spleta še kopica najrazličnejših »mitov«: o obsegu tovrstnega nasilja, naravi storilcev, osebnostnih potezah žrtve, vzročni vlogi alkohola, nezdržljivosti nasilja in ljubezni... Takšne predstave delujejo blagodejno na javno mnenje, saj krepijo prepričanje, da gre za pojav, ki (pri)zadeva le najbolj problematične družine (razpite »socialne probleme«) in patološke posameznike. Običajne - namreč normalne (vsaj v statističnem pogledu) - družinske oblike se s tem rešijo kritične presoje in podrobnejše ocene. Normalnost mora

⁴³ Če se za hip ozremo na tukajšnje razmere, vidimo, da od spočetja »samostojne« kapitalistične države dalje potekajo družbeni procesi prav v nasprotni smeri. Denacionalizacija, »kavbojska« privatizacija in razprodaja družbenega premoženja (na primer stanovanj v družbeni lasti), obsesivna gradnja avocest (ob nič manj obsedenem nakupovanju novih avtomobilov) namesto stanovanj in še kopica podobnih pojavov povečujejo neupravičene družbene neenakosti (in s tem občutja relativne prikrajšanosti). Delo je postalo redka in nezanesljiva dobrina. Ekonomska - in posledicno še bivanjska - negotovost je že kar »normalno« stanje. Vse to otežuje samodoločeno oblikovanje intimnih razmerij in deluje »stresno« na že obstoječe družinske institucije. Morda pa snovalci državne politike predpostavljajo, da je za žrtev družinskega nasilja najboljša rešitev v tem, da preprosto sede v družinski avtomobil in se potem vozi gor in dol po novih avtocestah - dokler ji pač ne zmanjka denarja za bencin?!

⁴⁴ Iz teorij o družinskem nasilju je zelo težko izvleči sklepe o tem, kateri so tisti »indici«, na podlagi katerih bi lahko nekdo v začetnem (romantičnem) obdobju predvideval, da se bo razmerje izrodilo v medsebojno nasilno obračunavanje. Takšni pokazatelji so namreč zvečine takšni, da jih je težko ločiti od »normalnih« vedenjskih vzorcev, ki jih kaže zaljubljena oseba. V mislih imamo ljubosumnost, posesivnost, željo po vseobsežnem nadzoru nad ljubljeno osebo (kje se nahaja, kaj počne, kadar je sama, kaj čuti, o čem razmišlja, s kom se družijo...) in tako dalje.

ostati dobra, zdrava, nevprašljiva in nespremenjena. Kako dolgo še? Koliko časa si bomo še zatiskali oči pred bedo, apatijo, resignacijo in varljivo »harmonijo« (ki je pogosto le eden izmed aspektov vzajemne odtujenosti in naveličanosti), ki suvereno kraljuje v mnogih »normalnih« družinskih okoljih? Kako dolgo se bomo še pripravljali slepiti, da se je na razvpito »krizo« tradicionalne (nuklerane) družine (in »klasične« zakonske zveze) najbolje odzivati prav z ukrepi, ki naj okrepijo prav strukturne določevalnice že obstoječe krize?

LITERATURA:

1. Bandura, A. (1958). **Aggression: A Social Learning Analysis**. New York, John Wiley & Sons.
2. Bristow, J. (1997). **Sexuality**. London, Routledge.
3. Browne, A. (1987). **When Battered Women Kill**. New York, The Free Press.
4. Dobash, R.E., Dobash, R.P. (1979). **Violence against Wives: A Case against the Patriarchy**. New York, The Free Press.
5. Dutton, D.G. (1989). The Victimhood of Battered Women: Psychological and Criminal Justice Perspectives. V: E.A. Fattah: **The Plight of Crime Victims in Modern Society**. Houndmills, Macmillan, Houndmills, s. 161-176.
6. Dutton, D.G. (1988). **The Domestic Assault of Women: Psychological and Criminal Justice Perspectives**. Boston, Allyn and Bacon.
7. Ellis, L. (1989). **Theories of Rape: Inquiries into the Causes of Sexual Aggression**. New York, Hemisphere Publishing Corporation.
8. Gelles, R.J., Straus, M.A. (1988). **Intimate Violence: The Causes and Consequences of Abuse in the American Family**. New York, Simon & Schuster.
9. Gelles, R.J. (1972). **The Violent Home: A Study of Physical Aggression between Husbands and Wives**. Beverly Hills, Sage.
10. Giddens, A. (1997). **The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies**. Cambridge, Polity Press.
11. Gil, D.G. (1986). Sociocultural Aspects of Domestic Violence. V: M. Lystad: **Violence in the Home**. New York, Brunner/Mazel, s. 124-152.
12. Greer, G. (1991). **The Female Eunuch**. London, Flamingo.
13. Hanmer, J. (1996). Women and Violence: Commonalities and Diversities. V: B. Fawcett: **Violence and Gender Relations**. London, Sage, s. 7-21.
14. Hearn, J. (1996). Men's Violence to Known Women: Historical, Everyday and Theoretical Constructions by Men. V: B. Fawcett et al.: **Violence and Gender Relations**. London, Sage, s. 22-38.
15. Hoff, L.A. (1990). **Battered Women as Survivors**. London, Routledge.
16. Kelly, L. (1988). How Women Define Their Experiences of Violence. V: K. Illö in M. Bograd: **Feminist Perspectives on Wife Abuse**. Newbury Park, Sage, s. 114-132.
17. McCall, G.J., Shileds, N.M. (1996). Social and Structural Factors in Family Violence. V: M. Lystad : **Violence in the Home**. New York, Brunner/Mazel, s. 98-123.
18. Millet, K.: Seksualna politika. V: M. Dobnikar: **O ženski in ženskem gibanju**. Ljubljana, KRT, s. 12-38.
19. Morrison, W. (1995). **Theoretical Criminology: From Modernity to Post-Modernism**. London, Cavendish Publishing Limited.
20. Ptacek, J. (1988). Why Do Men Batter Their Wives?. V: K. Yllö in M. Bograd: **Feminist Perspectives on Wife Abuse**. Newbury Park, Sage, s. 133-157.
21. Pečar, J. (1984). Žrtve nasilja med zakonci. **Teorija in praksa**, št. 9, s. 912-930.
22. Pizzey, E. (1974). **Scream Quietly or the Neighbours Will Hear**. London, Penguin.
23. Reich, W. (1985). **Spolna revolucija**. Zagreb, Naprijed.
24. Saunders, D.G. (1988). Wife Abuse, Husband Abuse, or Mutual Combat? A Feminist Perspective on the Empirical Findings. V: K. Illö in M. Bograd: **Feminist Perspectives on Wife Abuse**. Newbury Park, Sage, s. 90-113.
25. Stanko, E.A. (1988). Fear of Crime and the Myth of the Safe Home: A Feminist Critique of Criminology. V: K. Illö in M. Bograd: **Feminist Perspectives on Wife Abuse**. Newbury Park, Sage, s. 75-89.
26. Stets, J.E. (1988). **Domestic Violence and Control**. New York, Springer-Verlag.
27. Vaughan, L., Wood, D. (1989). Women as Victims. V: E.A. Fattah: **The Plight of Crime Victims in Modern Society**. Houndmills, Macmillan, s. 141-160.
28. Walker, L.E.A. (1979). **The Battered Woman**. New York, Harper & Row.
29. Winter, D.G. (1973). **The Power Motive**. New York, The Free Press.

Causes, reasons and circumstances of family violence: victimological aspects

Zoran Kanduč, L.L.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Family violence (particularly adult intimate partner violence) is undoubtedly a complex phenomenon, which eludes any objective, unambiguous and comprehensive (scientific) definition. It is not therefore surprising that neither in professional circles nor among the lay public, can a consensus about what this frequently used concept is assumed to encompass be reached. It certainly holds true that violence in the family is a topic, which rarely leaves a person emotionally indifferent (and ideologically impartial). Furthermore, there is a whole range of very varied myths accompanying these problems, such as the myth about the scope and extent of this kind of violence, the psychological nature of individual perpetrators, personality traits of victims, causal role of alcohol, incompatibility of love and violence etc. Such highly one-sided and extremely simplified images have a soothing effect on public opinion, because they reinforce the conviction that family violence is an evil, affecting only the most problematic families (burdened also with other social and individual problems) and pathological (or in some other way abnormal) individuals. Normal family units (at least statistically speaking) thus escape a critical and detailed assessment.

Key words: family violence, intimate partner violence, definition, theories of family violence, victims

UDC 316.356.2 : 316.647.3/4